

Srđan Srdić

DNEVNIK O KONSTANTINOVIĆU

3. Nek crkne svet

Malo sam mrzovoljan kad dođe do ovoga. Može mi se, jer ovo je moj dnevnik, tako se osećam povodom ove knjige i to je tako.

*

Godina je 1958. i *Rade* je napunio trideset godina. Ovo je njegov treći roman. Ne znam da li ga je iko ikada pitao da li je tad, ili dve godine kasnije, ili nakon što će postati dobitnik NIN-ove nagrade 1961. (kanda ni te nagrade više nema, večna joj pamjat) pomislio, naslutio ili znao da više nikad neće napisati roman. Eto, mene interesuje, zbog mog odnosa prema planovima koji se čoveku najčešće izjalove. Jasne odluke, podsvest, okolnosti. Svejedno je.

Ali, ovako. U ogromnoj brzini, skoro pa manji objavljivanja (tri ogromna romana za šest godina), Konstantinović je uspeo da promeni isto toliko izdavača: „Novo pokoljenje“, „Kosmos“, „Svjetlost“ – dva puta Beograd, onda Sarajevo. Ovo Sarajevo je posebno važno i sad nemam vremena, ali sve piše, i *Rade* je sve rekao, recimo, *Vraćanje Sarajevu* ili *Životinja moje ljudskosti*, tamo piše: „Pre neki dan, usred noći, čuo sam gde kažem: *Hoću kući*, i evo, ne ustežem se da to otkrijem ovde, u Sarajevu.“ Ima dosta i staračkog patosa u tome, ali ima i istine. *Rade*, sarajevski pisac.

*

Daj nam danas je uspejela knjiga od Čistih i prljavih.
Isto tako i *Mišolovka*.
Amin.

Prvo izdanje iz 1958.

Prvi Konstantinovićeve roman se superiorno i uravnoteženo održavao na neoekspresionističkom konceptu koji kao da je u njemu izumljen u svim svojim radikalnim emanacijama, a opet ne nauštrb opšte čitljivosti. *Mišolovka* je pokušaj zapisivanja totalnog haosa jezičkim i simboličkim haosom. Da se držao poetike koja je opredelila *Daj nam danas*, Konstantinović bi, moguće je, kasnije stekao nešto više čitalaca i nešto više razumevanja kod jednog tipa kritičara, ali bi postao nevidljiv, tek jedan od mnogobrojnih slučajeva. I meni je drago što nije to uradio jer tad ne bi bio *moj* pisac. A da nije, ne bih ovo pisao jer mi se može da pišem o onome o čemu hoću. To ne znači da mi nije žao što nije ostao unutar *Mišolovke* (*sic!*), jer je ostajanje u toj knjizi značilo obezbediti sebi beskonačan niz kasnijih narativnih i autorskih puteva ili skretanja. Prosto – kad napišete takvu knjigu i preživite je (vi, minimalno potreban broj čitalaca i tumača), tad možete kako hoćete i kuda hoćete.

To se nije dogodilo.

Verujem da bi me *Čisti i prljavi* znatno više pogodili (hajde, razočarali) da sam živeo i čitao taj roman 1958. Koga briga. Ja sam čitalac *Mišolovke*. Ma.

*

Ovako je govorio Ivan Radosavljević, uvek ga poslušajte: „Posle svega što si napisao i uradio, zašto bi tebe bilo briga šta neko misli i kako čita ono što pišeš.”

Kad ste rođeni drski, ničeg poželjnijeg od ove rečenice.

Ali jedno treba imati na umu. Tamo negde, napolju, postoje ljudi i neki od tih ljudi će pročitati ono što smo napisali. Može da se desi, desiće se, oni će možda misliti da tamo gde smo pisali piše jedno, a mi ćemo misliti da to nije ono što smo napisali. Ako je njih mnogo, a s protokom vremena može da ih bude i nesnosno mnogo, više nego što možemo da podnesemo, čujemo ili pročitamo (Džon Banvil tvrdi da nikad u životu nije pročitao niti jednu reč koju su kritičari ili čitaoci napisali o njegovim knjigama, ništa mu ne verujem, ali neka mu), da, ako je njih mnogo, ili tek dovoljno, oni će odrediti šta naš tekst jeste, a nama se to i ne mora dopasti. Uopšte nam se ne mora dopasti.

Tako mu je to s pisanjem – uvek je za nekoga, šta god mi o tome nekome mislili. Poruka u boci. Čita ko pronade. Užas.

A *Rade* je tu kriv, kao što je svako ko piše kriv. Imenovao je svoju junakinju, napisao je da je ona Eva. Ni manje ni više nego Eva. Pa još devojčica. Pa još deflorisana i u vlasti naporne dileme kao ispale iz nekog od napornijih hrišćanskih dijaloga kod Dostojevskog, a ta dilema bi trebalo da razreši pitanje morala, u ovom slučaju deluje da je to upravo hrišćanski intonirani moral.

I tu bežanja nema: imamo Evu, imamo nasilje nad detetom (opet Dostojevski, pa Svi-drigajlov je zbog toga „otišao u Ameriku”), pa onda sva ta tirada o moralu koja traje, traje i traje, svi su prljavi, deca i ludaci nisu (opet Dostojevski i njegovi *jurodivi*), i onda čovek ne može da prenebregne sve te biblijske reference i konotacije i sasvim je legitimno čitati roman na takav način, ali bih rekao da je takvo čitanje uslovno pogibeljno: ako su *Čisti i prljavi* u prvom redu to – biblijska parabola s kataraktom, jer u njoj se potpuno disipratne starozavetne i novozavetne predstave jedna na drugu naslanjaju i silom naratorovog glasa bi trebalo da postanu nekako komplementarne, ako je to – to, a Konstantino-

vić je odgovoran jer je po tekstu posejao dovoljno sumnje da jeste, onda to nije dovoljno. Manje je nego *Daj nam danas* i mnogo manje nego *Mišolovka*.

Da vidimo: koliko je na ovom putu uspješniji, recimo, Džojks kad piše *Introibo ad altare Dei*, tako otvara svoju knjigu *nad knjigama* i tera čitaoca da se na prvu smeje, skoro da mu namiguje iz zadimljenog ugla tršćanske kafančine. Sve onako ćorav.

Ili Fokner, koji se u *Svetilištu*, nameran da zaradi prvi ozbiljan novac u životu, takođe okrene starozavetnom motivu defloracije i to na sebi primeren, krajnje *politički neko-rektan* način, isti taj Fokner je protagonistu *Svetlosti u avgustu* nazvao Džoom Krismasom. Crnca. Ej. Crnac Krismas. *Buka i bes*, Uskrs s idiotom, uopšte ne želim da se ovde zamaram time.

Nije reč o tome što su oni *veći* od Konstantinovića, ta dvojica, veći su od mnogo koga, reč je o tome kako biblijska referenca radi na nov i nezaboravan način.

U *Čistima i prljavima* ne radi tako. Ako je to, taj tekst, ako je to sve, iščitavanje Biblije, onda nije dobro. Nije dovoljno.

Srećom, više je od toga.

*

„Rat je bio bolji”, je li, znamo sve o tome, ali ovde bez rata neće ići, na stranu Davičo i njegova ideološka ostrašćenost. Jer, Eva, držimo li se Biblije, jeste prva od svih žena, dok kod Konstantinovića dolazi do parodijskog iskliznuća, pa će biti da je njegova Eva poslednja od svih žena, iako tek devojčica, zbog čega se na nju ostrvljuju svi ti muškarci od kojih neki nisu ni imenovani u sopstvenom beznađu, ali, Rajnhart, Avgust, brat (da, Stari zavet), sve su to pretekli članovi familije Donerovih koji proždiru jedni druge jer više ne postoji niko drugi, ništa drugo, a njima se živi pa živi. To što se Eva našla na njihovom *jelovniku* („Volela bih da vidim kako me jedeš”, „Jesi li želeo nekad da postaneš vampir?”, „Bila sam u zooološkom vrtu. Gledala sam kad hrane životinje. Vukove. Šakale. Hijen”) posledica je stanja stvari nakon kraja sveta u kom više nema nikakvog izbora, sjajni malograđani se u mesari otimaju za konjetinu, pa usput umlate i mesara (dablinska sirotinja je tako, u vreme Gladi, prelazila čitav grad peške čim bi odnekud stigla vest da je nekom negde krepao konj), i ako svi ti divni muškarci osećaju da bi oni mogli da budu sledeći i da „Boga nema, pa je sve dozvoljeno”, eto njih u krevetu Eve, poslednje, ne prve žene, s kojom bi mogli da se pare. Izgubljenost, piše: „Ko je izgubljen, taj je zauvek izgubljen, njemu nema spasa.”

Sad, ova, tek jedna od izrazito sentencioznih rečenica na kojima leže *Čisti i prljavi* (prava šteta što onomad nije bilo meni vazda dragih *socijalnih mreža* i *lepih citata*) u igru uvodi opet biblijsku kategoriju spasa te dovodi do pomisli o transpoziciji pojma i njegovom bekstvu od individualnog: šta ako spasa nema svetu?

Rat, da. Piše: „Kad se svrši rat”, ili: „Znaš gde su logori? Na dva kilometra od kafane u kojoj sam bio. U žici, ljudi skapavaju. Streljaju ih. Ubijaju motkama.”

Kako ovo da se prenebregne? Ne može. Jer to je, reći ću, *Konstantinovićevo pozicija*, tako je i u prethodna dva romana. Čemu Evina lutka, sve to frenetično prenemaganje oko nje? Da bi se zakačila i otkočila. Zakačila za sebe pre no što će je muškarci učiniti *prljavom*, za čistu sebe, istovremeno, kad je uzme, stegne, zagrli, onda više nije Eva-žena (prva

ili poslednja), već postaje ono što bi naizgled morala da bude – Eva-dete. Ali rat, ako može da se skapava u žici, da ona dvojica tupih nesrećnika vozikaju leševe od Sajmišta do Jajinaca (jer Evin grad jeste Beograd), onda može i da se živi smrt.

Četnici koji pevaju kako „nema bitke, nema rata”. Ima rata. Konstantinovićevo proza je rat. Ona je o žrtvama rata. Konkretnog, apstraktnog. Ovde konkretnog.

*

„Čoveku mora da je ponekad teško što ništa nema s Bogom”, tako piše.

Dakle, ovo nije rečenica izvesnosti. „Mora da je”, čini mi se, mislim, možda je, možda nije, verujem, naslućujem. Ali Bog se povodom ovog pitanja odavno izjasnio, i to direktno se obraćajući pravednom Jovu (njegova su direktna obraćanja veoma retka, da ih se čovek zaželi), žrtvenom jarcu i predmetu *en passant* spora između Boga i đavola. Iz tog, nezaboravnog božjeg obraćanja („Ko si, bre, ti?”) proizlazi da je, u odnosu na Gospoda, Jov ništa i manje od ništa i da se sutra, kad dođe Aušvic, Jovovi potomci prestanu pitati šta bi s dugom, golubicom i maslinovom grančicom jer je ono što jeste takvo i nikako drugačije, nije bilo i neće biti.

Da li je Jovu, nakon onog što je čuo u direktnom obraćanju, bilo teško što nema ništa s Bogom? Da li bi iko ikada trebalo da ima nešto s Bogom?

Ili: ako je čoveku *ponekad* teško, da li je to dobra stvar, da li to znači da čovek veći deo svog zemaljskog vremena ipak provodi izvan vlasti afekta onostranog, jedne može biti deluzije koja bi lako mogla da naruši njegovo ionako krhko duhovno stanje?

„O, Bože.” Ništa se u tekstu romana ne ponavlja toliko kao: „O, Bože.”

*

U *Mišolovci* je pustinja, pa onda grad-pustinja, ali naseobina prenapučena haosom, kao da se tamo sve vreme čuje dreka automobilskih sirena i sirena za uzbunjivanje. *Daj nam danas* je kamerne prirode. Čisti i *prljavi* su drama. Soba i glasovi, Eva koja ne prestaje dok konačno ne prestane, tek poneko (ovo o logorima) stigne u sobu sa spoljašnjim informacijama spram kojih soba deluje idilično u svojoj memljivoj i mračnoj odvratnosti. Glasovi – često se ne razlučuju ti muškarci, ko govori, iz čijeg leša govori. Bude pomalo pretenciozno za svoj račun. Eva, histerična i patetična heroina Dostojevskog („Ja čekam anđela koji će me spasti”, starmalo dete koje permanentno brblja, pa onda bude Ana, Konstantinovićevo arhijunakinja („O, more!”). U drami je „strašno” (najviše takvo), „prljavo”, „gadno”, „užasno”, i često je tu „sasvim”, ponovo kao vapaj – svi Konstantinovićevo junaci i naratori tragaju za „sasvim”, sa-svim, ili sa-staviti, čuje se to *sastavi me*, ne čuje se *molim te*, ali je uvek tu. Uvek tu.

*

Stoji i ovo: „Neka umre svet, koliko hoće puta.” Nek crkne! (Đurđić-Swift).

Svet koji je viđen kao onaj koji *hoće* da umire. Ne da umre, nego da umire. Ponovno ukazanje se ne pominje, čežnja za njim, kojekakve ptičurine feniksi, inkarnacije i inkarnacije, vaskrsi, ništa od toga. Svet hoće da umire, ne da umre. I neka ga. Tako stoji.

Ako je tako, onda možemo da zapisujemo posledice svetske volje za umiranjem, a da se pravimo gluvonemi pred feniksima jer su kič. Ali odnekud se svet vratio, mora da je tako, a Gospod nam se nakon svakog zasebnog umiranja nije direktno obraćao i najavio stvaranje novih, boljih, lepših i pravednijih svetova. Ma kakvi. Ništa od njega.

Ili je to mržnja na svet. Ako je ovakav, ako u njemu Eva traži svoju Afriku, njena ruka sasušena od tavorenja u neprovetреноj sobi izgleda u očaju i emfazi ispružena prema Africi koja je pustinja, ali diše, ako sve to mora da je takvo, onda neka umire. Ima tu i naslađivanja, dakako, nekakvog sadizma gubitnika – povući ću i tebe sa sobom, daću sve od sebe da to uradim, želim da ti to uradim, ili, umri/umiri sa mnom. Ono što se zaslužilo, svet nije ni za šta bolje od umiranja. Nije Konstantinović jedini mislio i pisao o tome. Jedini je pisao ovako.

*

Manje sam mrzovoljan sad.

Valjda zapišeš ono što misliš da moraš, pa bude lakše.

Ne znam.